

STIGMATIZACIJA OSOBA S DUŠEVNIM SMETNJAMA - ISTRAŽIVANJE STAJALIŠTA STUDENATA PRAVNOG FAKULTETA U RIJECI¹

Luka Miletić*
Filip Sokolić**

UDK: 364.65-056.34
Ur.: 18. rujna 2017.
Pr.: 5. listopada 2017.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

U radu se istražuju stavovi studenata Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, kojima kroz 77 pitanja utvrđuje stupanj stigmatizacije prema različitim stigmatiziranim skupinama društva (bivšim narkomanima, bivšim alkoholičarima, bivšim zatvorenicima i osobama s duševnim smetnjama). Istražuju se rezultati dobiveni dvama anonimnim anketama. Prva anketa obuhvaća a priori stavove studenata prema stigmatiziranim skupinama društva, a druga koja je provedena nakon svojevrsnoga socijalnog eksperimenta, odnosno stjecanja elementarnog znanja o tradicionalno stigmatiziranim skupinama društva u okviru kolegija Forenzička psihopatologija. Ankete su provedene radi utvrđivanja promjena u stavovima ispitanika spram stigmatiziranih skupina društva. Relevantni uzorak obuhvaća 114 studenata, koji su sudjelovali i u prvoj i drugoj anketi tijekom kolegija. Anketa se kontinuirano provodila od akademske godine 2007./2008. zaključno s akademskom godinom 2015./2016. Pitanja su usmjerena prema različitim životnim okolnostima, odnosno situacijama u kojima se ispitanici najčešće susreću sa stigmatiziranim kategorijama društva od objektivnih interaktivnih situacija preko profesionalne povezanosti do emocionalnih veza. Najveći stupanj stigmatiziranosti ispitanici su pokazali prema osobama s duševnim smetnjama, bivšim zatvorenicima i narkomanima. Razvidna je i velika liberalizacija stavova prema spomenutim kategorijama analizom odgovora dobivenih u drugoj anketi. Zbog toga je vidljiva potreba za razbijanjem predrasuda u što većoj mjeri, radi senzibilizacije odnosa prema tradicionalno stigmatiziranim kategorijama društva, ponajprije zbog podizanja razine tolerancije, a time i prihvaćanja „drukčijih“ u društvu.

* Luka Miletić, student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, demonstrator na Katedri za kazneno pravo; luka.miletic29@gmail.com

** Filip Sokolić, student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, demonstrator na Katedri za kazneno pravo; filip.sokolic@gmail.com

1 Ovaj rad nastao je na poziv prof. dr. sc. Velinke Grozdanić, voditeljice projekta Hrvatske zaklade za znanost IP-11-2013-2287 „Legal Status and Real Position of People with Mental Difficulties – Interdisciplinary Approach and European Perspectives“

Ključne riječi: *stigmatizacija, devijantnost, osobe s duševnim smetnjama, istraživanje studentskih stavova.*

1. UVOD

Čovjek je oduvijek pripadao zajednici s drugim ljudima, zbog preživljavanja, ako govorimo o samim početcima ljudske povijesti i vremenu primitivizma ili zbog društvenog i emocionalnog razvoja u kasnijoj povijesti. Kao pojedinac, dio je zajednice čiji su članovi povezani istim ili sličnim interesima, bilo da se radi o rasi, nacionalnoj pripadnosti, državljanstvu, političkom opredjeljenju i sl. Time se ističe komponenta čovjeka kao društvenoga bića. U takvoj zajednici, svaki pojedinac sličniji je ostalim članovima, međutim, nikada nije jednak.

U toj su sličnosti vidljiva odstupanja od uobičajenoga i onoga što je protivno opće prihvaćenim normama društva. Time se ističe komponenta čovjeka kao razumnog bića jer je podložan uočavanju pojava u svijetu i donošenju određenih mišljenja o određenoj pojavi. Dakle, čovjek je kao misaono biće sposoban kritički promatrati svijet oko sebe i razvijati stavove o okolini koja ga okružuje. S druge strane, čovjek nerijetko razvija mišljenja unaprijed i prije upoznavanja sa svim okolnostima situacije time i mišljenja koja su u suprotnosti sa stvarnošću. Tako se mogu razviti predrasude i diskriminacija. „I predrasude i diskriminacija često počivaju na stereotipima o pojedinim skupinama ljudi. Stereotipi su previše pojednostavljena ili neistinita uopćavanja o nekim društvenim skupinama.“² Ono se osobito ističe kod ponašanja koja negativno i devijantno odstupaju od onoga što je prihvaćeno u zajednici. Metaforički rečeno, lijepljenjem „etikete“³ takvi se pojedinci izdvajaju i stigmatiziraju, tj. označavaju kao izvrsnost i nepravilnost. „Stigma je svaka karakteristika koja odvaja pojedinca ili skupinu od većine populacije, a posljedica je da se prema skupini ili pojedincu drugi odnose neprijateljski ili sumnjičavo“.⁴ Povijesno je grčkog podrijetla, a predstavljala je znak na tijelu koji je simbolizirao sramotu, ropstvo i sl.

Posljedica stigmatizacije vidljiva je u negativnom odnosu društva prema pojedincu, npr. javljaju se problemi pri zapošljavanju, osnivanju obitelji, uspostavljanju romantičnih veza i sl. „Okolina je u percepciji one stigme koja je podložna kontroli, sklona stigmatizirane osobe sažalijevati, a s druge strane, osobe čiju stigmu smatra podložnom kontroli, spremna osuditi i otvorenije odbacivati.“⁵ Svaka osuda ili odbacivanje utječe na sliku pojedinca o sebi. Stoga, posljedice stigmatizacije ne treba sagledavati samo s vanjskog stajališta tj. sa stajališta društvene osude, već i s unutarnjega, promatrajući emotivna, socijalna, radna, vjerska i druga obilježja stigmatizirane osobe. Kako riječ stigma označava biljeg, znak, etiketu kojom je neka osoba označena, tako „možda najjača posljedica stigmatizacije proizlazi iz njezine

2 Haralambos, M., Holborn, M., *Sociologija: teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 237.

3 Vidi o teoriji etiketiranja: Giddens, A., *Sociologija*, 4. englesko izd., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007., str. 109.-112.

4 Ibid., str. 160.

5 Majdak, M., Kamenov, Ž., *Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih počinitelja kaznenih djela*, *Kriminologija i socijalna integracija*, vol. 17, br. 1, 2009., str. 42.

trajnosti.⁶⁶ Stoga se kao ključni dio cjelokupne problematike stigmatizacije javlja pitanje kako otkloniti takav trag kojim je određena neka osoba. No samo pitanje kako da time društvo ponovno prihvati pojedinca u svoj krug, već i pitanje kako da pojedinac ne stigmatizira samoga sebe i o sebi ne stvara negativnu sliku što bi mu trebalo pomoći u ponovnoj afirmaciji u društvu.

Kao kategorije osoba koje su stigmatizirane mogu se navesti počinitelji kaznenih djela, narkomani, alkoholičari i slične osobe. U ovom radu bavimo se problematikom stigmatizacije osoba s duševnim smetnjama. Tko je osoba s duševnim smetnjama? Prema hrvatskom Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama⁷, članka 3. točka 3. određuje da je duševna smetnja poremećaj prema važećim međunarodno priznatim klasifikacijama mentalnih poremećaja. „Dvije su najznačajnije takve klasifikacije: jedna u izdanju Svjetske zdravstvene organizacije, MKB (Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja) i druga, DSM (Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje) čiji je izdavač Američko psihijatrijsko udruženje.“⁶⁸ Proučavanje čovjeka, tj. samoga sebe najzahtjevniji je zadatak, a sam ulazak u nečiju psihu znači otkrivanje nečega nepoznatoga i još nedovoljno do sada otkrivenoga. Osobe s duševnim smetnjama predstavljaju kategoriju osoba koje odstupaju od društvene normalnosti koju možemo svaki za sebe različito tumačiti. Stoga je „u najboljem slučaju riječ o vladajućoj normalnosti, odnosno o uklapanju u sustav normi i vrijednosti društvene zajednice.“⁶⁹ Dakle, riječ je o odstupanju od onih pravila koja prihvaća većina ljudi u nekoj zajednici na temelju čega se procjenjuje nečije duševno stanje, a „u procjeni i postavljanju dijagnoze – što je normalno, a što poremećeno. Osim što je potrebno prepoznati poremećaj pojedine psihičke funkcije, u psihijatrijskoj struci potrebno je osobu promatrati u širem kontekstu što uključuje njezino socijalno okruženje, životnu dob, ulogu kao bračnog partnera, djelatnika na poslu, roditelja i sl.“¹⁰ Iz svega navedenoga proizlazi da duševna bolest, kao i svaka druga bolest može utjecati na brojne aspekte društvenoga života. Razlozi proučavanja stigmatiziranih skupina jest u trajnosti stigme kao određene „ljage“ koja se teško skida s nečije „odjeće“ kao osobnosti. Tim više, stigma može ostaviti velike posljedice u daljnjem društvenom životu osobe s duševnim smetnjama.

Imajući u vidu visoki stupanj prisutnosti stigmatizacije prema različitim skupinama „drukčijih“ u društvu, a radi znanstvenog istraživanja provedena je anonimna anketa koja obuhvaća upravo one najstigmatiziranije kategorije društva. Cilj je istražiti stavove studenata o „stigmatiziranim“ osobama, uključujući različite sfere života, od one profesionalne do one izrazito osobne, emocionalne.

6 Grozdanić, V., Karlavaris-Bremer, U., Stigmatizacija osoba devijantnog ponašanja: istraživanje stavova studenata, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 24, br. 2, 2003, str. 754.

7 Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Narodne novine, br. 76/11.

8 Grozdanić, V. (ur.), Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama: s provedbenim propisima, primjerima sudskih odluka, međunarodnim dokumentima i presudama Europskog suda za ljudska prava, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta, 2015., str. 27.

9 Grozdanić, V., Karlavaris-Bremer, U., op. cit., str. 754.

10 Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V., Forenzička psihijatrija: 2. izmijenjeno i dopunjeno izd., Medicinska naklada, Zagreb, 2005., str. 57.

1.2. Koncept istraživanja

Anketa obuhvaća ukupno 77 pitanja, provođena je sustavno u kontinuitetu, od akademske godine 2007./2008. do 2015./2016. te uključuje populaciju od 114 ispitanika. U akademskoj godini 2007./2008. sudjelovalo je 20 ispitanika, 2008./2009. 20 ispitanika, 2009./2010. 15 ispitanika, 2010./2011. osam ispitanika, 2011./2012. sedam ispitanika, 2012./2013. 12 ispitanika, 2013./2014. deset ispitanika, 2014./2015. 12 ispitanika te 2015./2016. deset ispitanika.

S ciljem svrsishodnosti, u radu se iskazuje kvantitativni odnos stigmatizacije prema duševno oboljelim osobama te ostalim uobičajeno stigmatiziranim kategorijama društva. S obzirom na to da stigma proizlazi iz društvene percepcije te je u biti stav društva impliciranog u svijest većine pripadnika društvene zajednice, kao cilj rada postavlja se i utvrđenje promjena u stavovima prema duševnim bolesnicima, nakon što je relevantna skupina ispitanika polazila kolegij *Forenzičke psihopatologije*. Kolegij je uključivao stjecanje osnovnog znanja iz područja same psihijatrije, sudske psihijatrije, ali i studentima omogućio izravan uvid u način života te ostvarivanje neposrednoga kontakta s osobama s duševnim smetnjama, u okviru posjeta/terenske nastave u psihijatrijskim ustanovama. Takva je koncepcija ujedno i svojevrsan socijalni eksperiment. U tu svrhu, ranije spomenuta anketa provedena je prije i nakon terenskoga rada uz potpuno jamstvo anonimnosti. Prema tomu prvom anketom dobiveni su *a priori* stavovi studenata, dok se u drugoj anketi uočavaju promjene u stavovima studenata prouzročeni stjecanjem temeljnog znanja iz toga područja, a upravo je ta promjena u stavovima i predmet ovoga rada.

Stavovi studenata odnosili su se na različite životne situacije u kojima se mogu susresti s najčešće stigmatiziranim skupinama društva. Pitanja sadržana u anketi prate razne odnose u društvu, počevši od onih profesionalnih preko odnosa povezanih prijateljstvom, emocionalnom vezom ili pak studija, pa do odnosa nastalih u objektivnim situacijama, kao što su susjedski odnosi. Prikaz grafikonima vjerno iskazuje stavove relevantne skupine ispitanika, njihov odnos prema različitim stigmatiziranim skupinama društva, a koju čine isključivo studenti koji su sudjelovali u prvoj i drugoj anketi. Radi jasnijega prikaza stavova ispitanika, rad je podijeljen u nekoliko logičko-misaonih cjelina unutar kojih se ispituju različiti društveni odnosi. Osobito se ističe usporedba razlika u stavovima spram osoba s duševnim smetnjama na samom početku ovoga eksperimenta, odnosno bez elementarnog znanja o istima, kada je provedena prva te na koncu, odnosno, nakon što su ispitanici stekli potrebna znanja o osobama s duševnim smetnjama te tim više ostvarili neposredni kontakt s istima, nakon čega je provedena druga anketa.

2. REZULTATI

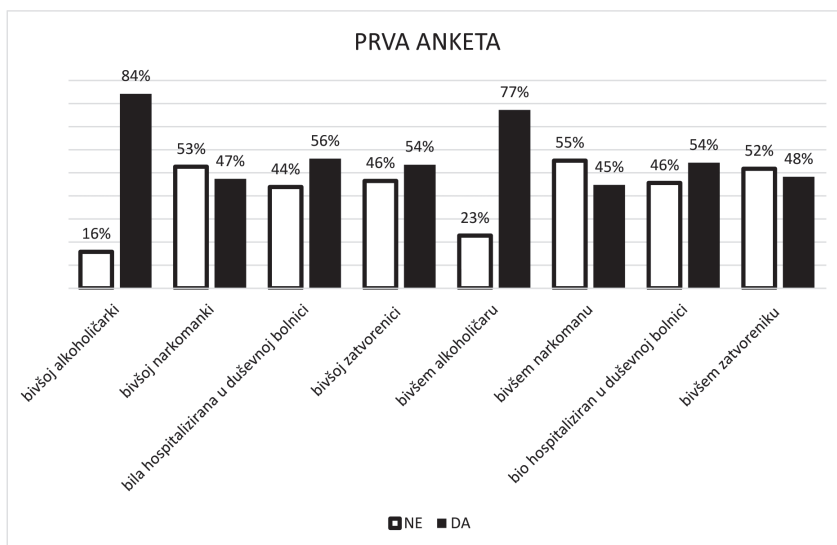
2.1. Radni odnosi – zapošljavanje osobe s duševnim smetnjama

Stavovi studenata idu u korak s činjenicom da se predrasude spram određenih skupina često mogu očitovati u sferi poslovnog života, posebno kada je riječ o

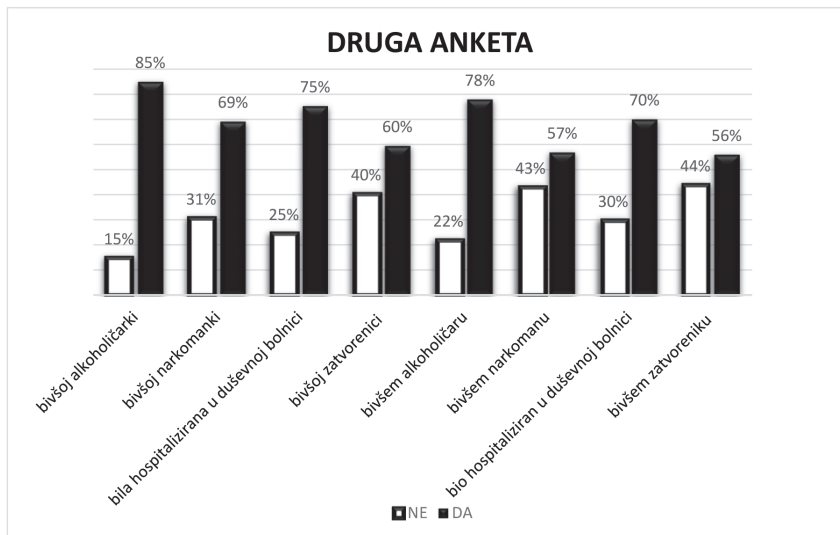
zapošljavanju stigmatiziranih skupina društva. To je ujedno i najveći problem društvene integriranosti stigmatiziranih osoba, a osobito iz razloga nemogućnosti stjecanja vlastitih izvora prihoda za svakodnevni život i egzistenciju. Prvim pitanjem željeli su se istražiti stavovi studenata o zasnivanju radnog odnosa s osobom prema kojoj ne postoji nikakva druga povezanost, osim prijave na radno mjesto, dakle uz što veći mogući stupanj objektivnosti takve situacije.

Da ste poslodavac biste li zaposlili osobu koja zadovoljava sve formalne uvjete i jedina se javila na Vaš natječaj uz saznanje da je riječ o:

Graf 1.

Graf 2.

Rezultati prve ankete ukazuju da stavovi studenata pokazuju najveći stupanj neprihvatanja u polju poslovnoga života spram bivših narkomana (53 %, 55 %) te prema bivšim zatvorenicima (46 %, 52 %). Gotovo jednako visok stupanj stigmatizacije uočava se i spram osoba s duševnim smetnjama koje su u istoj vrsti odnosa zastupljene sa 44 % odnosno 46 %. Najmanji stupanj stigmatiziranosti javlja se spram bivših alkoholičara (16 %, 23 %) od ukupnog broja ispitanika u odnosu na tu pojedinačnu kategoriju. Pri ispunjavanju prve ankete studenti su u odnosu prema bivšim narkomanima, zatvorenicima te osobama s duševnim smetnjama većinom negativno odgovorili na pitanje o zapošljavanju takve osobe iako je pitanje postavljeno u odnosu na osobe koje su bivši zatvorenici i narkomani, tj. osobe koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici, ali sada više nisu. U odnosu na bivše alkoholičare stupanj stigmatizacije je minimalan, tj. većina je ispitanika potvrdno odgovorilo na navedeno pitanje.

Studenti su u drugoj anketi pokazali značajniju liberalizaciju u stavovima spram gotovo svih u ranijoj anketi stigmatiziranih kategorija društva. Primjerice, povoljniji položaj spram zapošljavanja vidljiv je prema bivšim narkomanima, budući da 31 % odnosno 43 % od ukupnog broj ispitanika u ulozi poslodavca ne bi zaposlilo iste. Znatna pomak vidljiv je posebno ako je riječ o osoba s duševnim smetnjama. Naime, 25 % odnosno 30 % studenata, kada je riječ o duševno bolesnim osobama muškog spola, od ukupnoga broja ispitanika ne bi zaposlili osobe s duševnim smetnjama. Evidentno je da promjena u stavovima ispitanika iznosi 19 % odnosno 16 %. Takva promjena odnosa može se prikazati i u obrnutoj situaciji, tj. u potvrdnom odgovoru na postavljeno pitanje u odnosu na osobe s duševnim smetnjama. U prvoj je anketi potvrdno odgovorilo 56 %, 54 % studenata, a u drugoj se taj postotak povećao na 75 %, 70 % studenata. Stavovi studenata o bivšim zatvorenicima nisu se bitnije promijenili kao što je to kod osoba s duševnim smetnjama i u odnosu na bivše alkoholičare.

Usporedbom rezultata provedenih anketa, postavlja se pitanje: Odakle promjena stava u vidu uključenosti u profesionalni život osoba s duševnim smetnjama? Može se zaključiti da početna stigmatizacija spram osoba s duševnim smetnjama proizlazi ponajprije iz neznanja i tradicionalno društveno prihvaćenih shvaćanja spram istih. Naime, tradicionalno su se osobe s duševnim smetnjama, ali i duševne smetnje shvaćale kao trajna onesposobljenost pacijenata. Odgovori studenata u prvoj anketi ukazuju na takvu teoriju, što je uočljivo prema negativnim odgovorima na ponuđeno pitanje. S druge strane, nakon što su ispitanici stekli elementarna znanja o duševnim smetnjama i pacijentima, vidljiva je njihova promjena stava. Ispitanici počinju prihvaćati činjenicu da duševna smetnja nema previše razlike s drugim kategorijama bolesti klasičnijeg karaktera. Dolazi do shvaćanja kako su duševne smetnje također samo „vrsta bolesti“ koje se uz pravilno liječenje mogu u potpunosti držati pod kontrolom. Također, poimaju da je svaka duševno oboljela osoba pojedinac s određenim sposobnostima, koji kao takav može bitno pridonijeti funkcioniranju nekoga poslovnog okruženja.

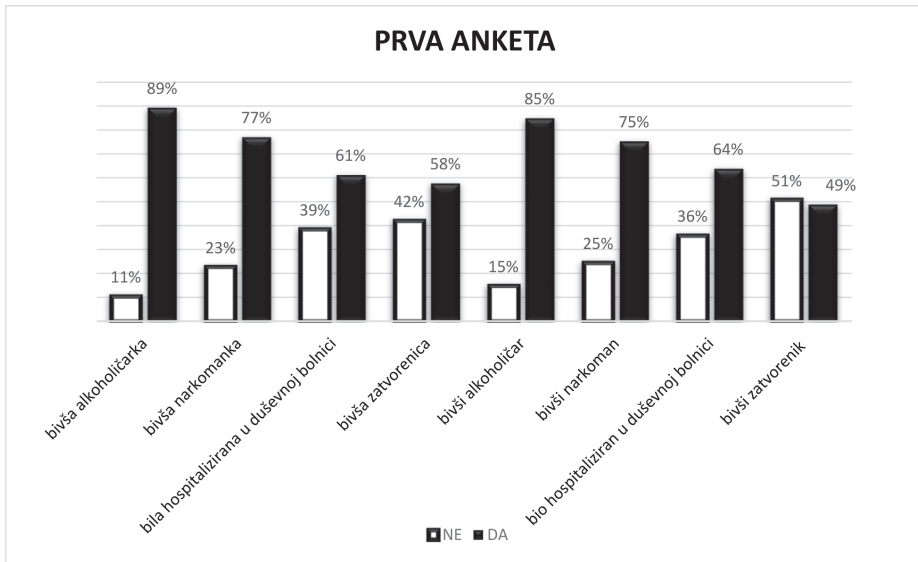
2.2. Radni odnosi – zapošljavanje kod osobe s duševnim smetnjama

Predrasude se uočavaju i u odnosima koji nisu emocionalni, već svojevrsan

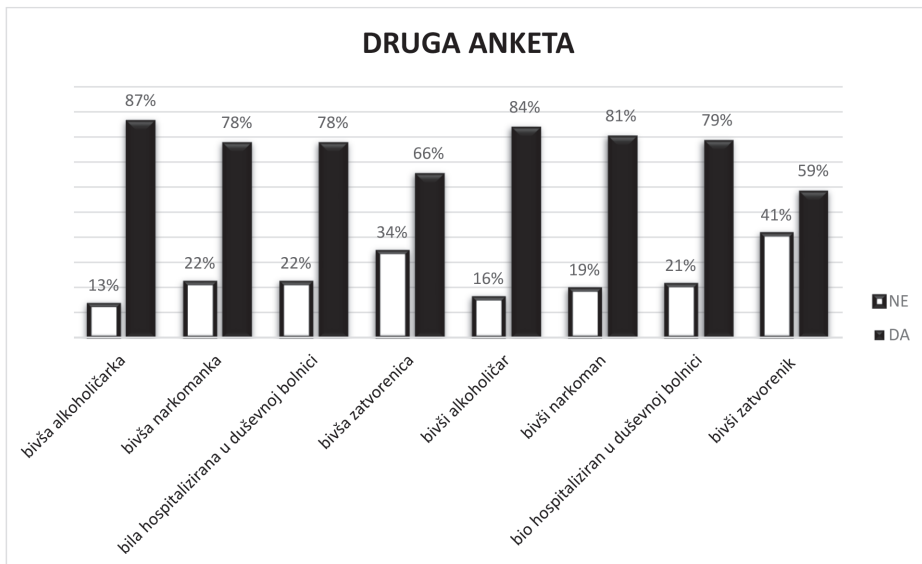
odnos suradnje s osobama koje se tradicionalno u društvu stigmatiziraju odnosno smatraju devijantnima pa tako i u situaciji radnih odnosa. Sljedeće pitanje također je povezano sa zasnivanjem radnog odnosa, ali u suprotnim ulogama.

Biste li prihvatili posao kod poslodavca uz saznanje da je poslodavac:

Graf 3.

Graf 4.

Iz dobivenih odgovora na prvi pogled je riječ o manje iskazanoj stigmatiziranosti u odnosu na podatke iz prijašnjeg pitanja. Studenti imaju pozitivan stav prema svim navedenim kategorijama osoba. Međutim, najviše neprihvatanja pokazuju prema bivšim zatvorenicama (42 %, 51 %) te osobama hospitaliziranim u duševnoj bolnici (39 %, 36 %). U odnosu na druge navedene kategorije, studenti imaju pozitivne stavove, osobito o bivšim alkoholičarima pa čak i prema bivšim narkomanima, što nije bio slučaj u prethodno postavljenom pitanju.

U drugoj provedenoj anketi stavovi studenata u bitnome se nisu promijenili te i dalje pokazuju visok stupanj prihvaćanja prema gotovo svim kategorijama navedenih osoba, osim u pogledu bivših zatvorenika (34 %, 41 % neprihvatanja). Visok stupanj prihvaćanja vidljiv je i dalje u odnosu na osobe hospitalizirane u duševnoj bolnici, ali sada s bitnom razlikom u odnosu na prvu anketu. Naime, neprihvatanje prema toj skupini sada izražava 22 % studenata ako je riječ o osobi ženskog spola, odnosno 21 % studenata, ako je riječ o muškoj osobi. Drugim riječima, 78 %, odnosno 79 % studenata prihvatili bi posao kod poslodavca uz saznanje da je poslodavac žena odnosno muškarac koji je bio hospitaliziran u duševnoj bolnici za razliku od prijašnjih 61 %/64 %.

U obje ankete vidljiv je potvrđan odgovor na pitanje o prihvaćanju posla od poslodavca koji je bio hospitaliziran u duševnoj bolnici, ali manja nego u odnosu na druge navedene skupine, osim u odnosu na bivše zatvorenike. Uspoređujući ovo pitanje s prethodnim kada se studenti stavljaju u ulogu poslodavca, pozitivni odgovor više je izraženiji u prethodnom pitanju. To se može vidjeti na primjeru bivših narkomana gdje bi u drugoj anketi 69 %, tj. 57 % studenata kao poslodavci zaposlili bivšu narkomanku, tj. narkomana, a 78 %, tj. 81 % studenata prihvatili bi posao kod poslodavca uz saznanje da je poslodavac bivša narkomanka/narkoman.

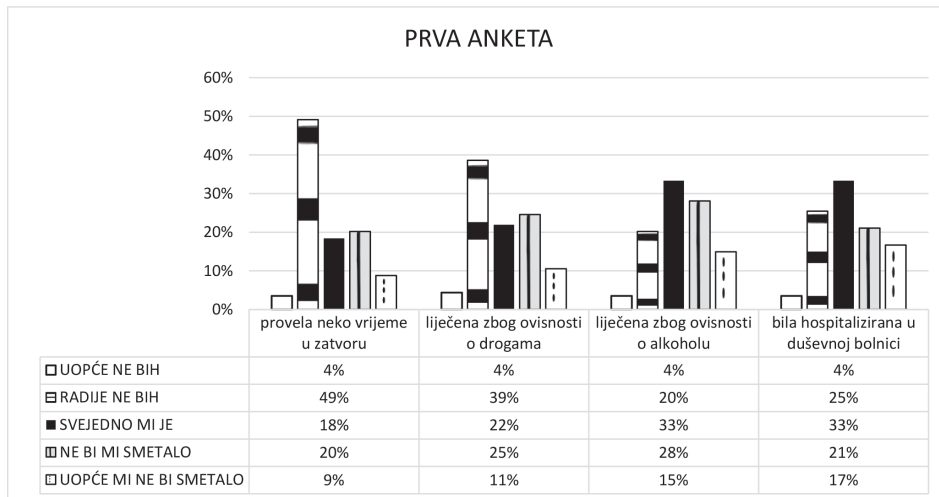
Viši postotak pozitivnih odgovora na pitanje koje se odnosi na prihvaćanje posla mogli bi objasniti potrebom za što bržim zapošljavanjem, stjecanjem iskustva i iskorištavanjem prilike za zapošljavanjem koja se možda u drugoj prilici neće pružiti. Kao poslodavac lakše je odbiti osobu za koju smatramo da nije kompetentna, nego što bi to bilo u situaciji traženja posla i želje za osiguranjem materijalne egzistencije i izvora prihoda.

2.3. Susjedski odnosi

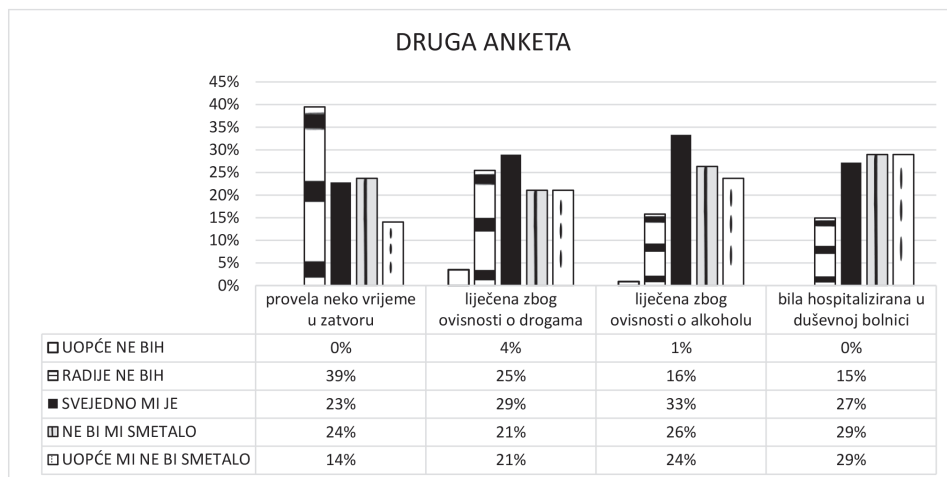
Sljedeće pitanje vezuje se uz situaciju koja najčešće nije ovisna ni o kakvim emocionalnim povezanostima, već o objektivnim situacijama. Ispitanicima je ponuđen širi raspon odgovora od kategoričkog odbijanja do kategoričkog prihvaćanja.

Biste li stanovali u zgradi/kući gdje bi Vam neposredni susjed bila osoba koja je:

Graf 5.

Graf 6.

Vidljivo je da se i dalje kao najstigmatiziranije skupine među ispitanicima pojavljuju; bivši zatvorenici s kojima susjedske odnose uopće ne bi razvilo 4 % ispitanika, a 49 % ih radije ne bi sklopilo. S bivšim narkomanima 11 % ispitanika u potpunosti bi razvilo susjedske odnose, 25 % ispitanika to ne bi ometalo, dok 39 % ispitanika ne bi željela razviti susjedske odnose. Visoka stigmatizacija pokazuje se i prema bivšim alkoholičarima i osobama s duševnim smetnjama. Tako je 17 % od ukupnog broja ispitanika spremno razviti susjedske odnose, 21 % ispitanika takva

situacija ne bi smetala, 33 % ispitanika izjasnilo se da im je svejedno. S druge strane, 25 % ispitanika radije ne bi razvijalo susjedske odnose s duševno oboljelima, dok ih čak 4 % to kategorički odbija učiniti.

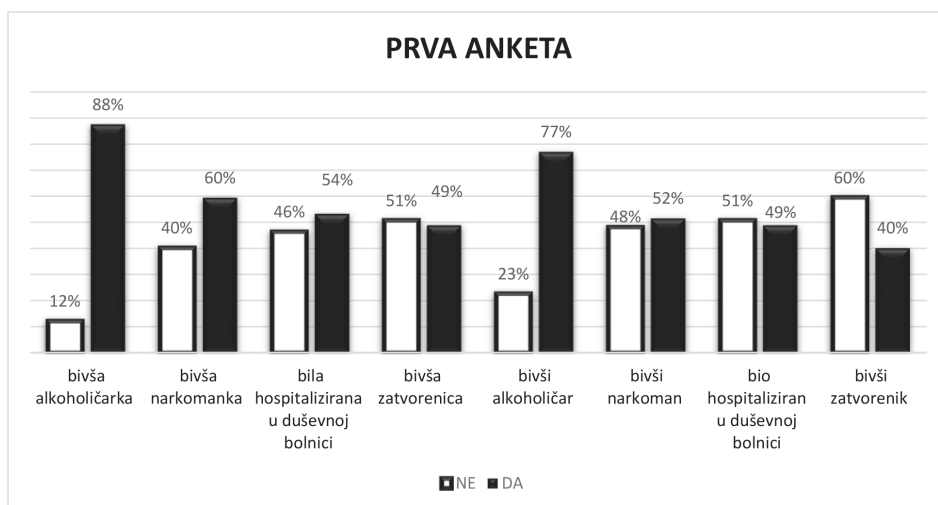
U drugoj se anketi stajališta ispitanika mijenjaju te se uočava vidna liberalizacija. U potpunosti se izgubilo kategoričko odbijanje, dok se za 10 % promijenio stav u pogledu ispitanika koji radije ne bi razvili susjedske odnose te iznosi svega 15 %. Možda se kod ispitanika viši prag tolerancije u pogledu susjedskih odnosa razvio upravo u razbijanju stigme duševnih bolesnika kao opasnih, povezano s činjenicom da su ispitanici razvili osobni kontakt s duševno oboljelima. Također, susjedski odnosi ne uključuju visok stupanj koherentne povezanosti, pa se čak 29 % ispitanika izjašnjava kako im ne bi smetalo razvijanje susjedskih odnosa s osobama s duševnim smetnjama te se 29 % izjašnjava kako im to uopće ne bi smetalo, za razliku od prijašnjih 21 % odnosno 17 %, u čemu je vidljiva liberalizacija prema toj kategoriji osoba.

2.4. Podstanarstvo

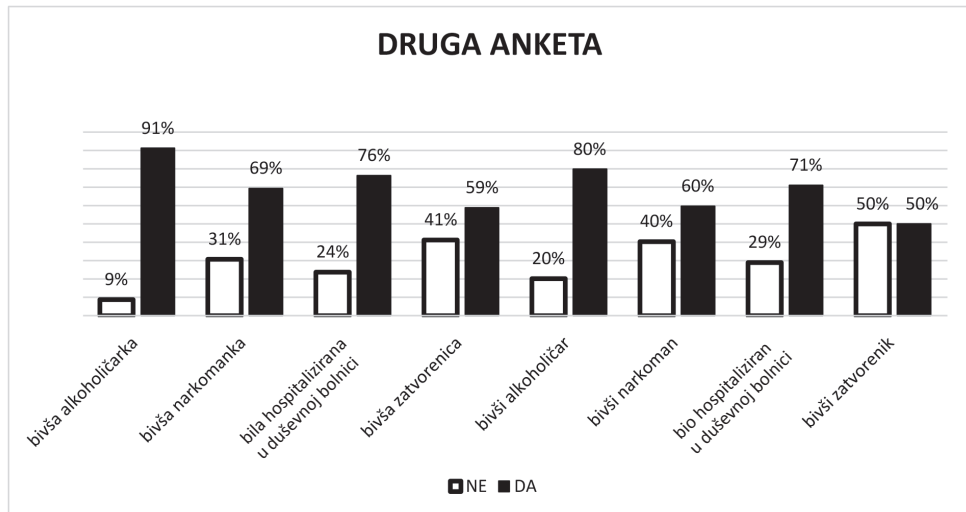
Stigmatizaciju se uočava i u području emocionalnih odnosa, pa čak i u području koje je određeni međustupanj prema bližim odnosima, konkretnije u odnosu stanodavac-podstanar.

Biste li prihvatili podstanarstvo u stanu koji Vam po svemu odgovara uz saznanje da je osoba koja živi u stanu (vlasnica, odnosno vlasnik):

Graf 7.

Graf 8.

Kao najstigmatiziranija kategorija javljaju se bivši zatvorenici (51 %, 60 %). Jaka stigmatizacija uočava se i prema osoba s duševnim smetnjama kod kojih podstanarstvo ne bi prihvatilo 46 % ispitanika, ako je riječ o ženskom stanodavcu. Kada je riječ o osobi muškog spola 51 % osoba ne bi prihvatilo podstanarstvo; te u odnosu prema bivšim narkomanima (40 %, 48 %). Kategorija obilježena najmanjim postotkom stigme u ovom području bivši su ovisnici o alkoholu, kod kojih samo 9 % ako je riječ o ženskoj osobi, odnosno 20 % ispitanika, ako je riječ o muškoj osobi, ne bi prihvatili podstanarstvo.

U drugoj anketi također je evidentno da dolazi do smanjenja stigme prema osobama s duševnim smetnjama kada je riječ o podstanarskom odnosu. Uočena je razlika od čak 22 % kada je riječ o oba spola. Podstanarstvo bi prihvatilo 76 % ispitanika, uz saznanje da je riječ o ženskoj osobi koja je bila hospitalizirana u duševnoj bolnici, 71 % ispitanika bi prihvatili podstanarstvo da je riječ o muškoj osobi, za razliku od prijašnjih 54 % odnosno 49 %.

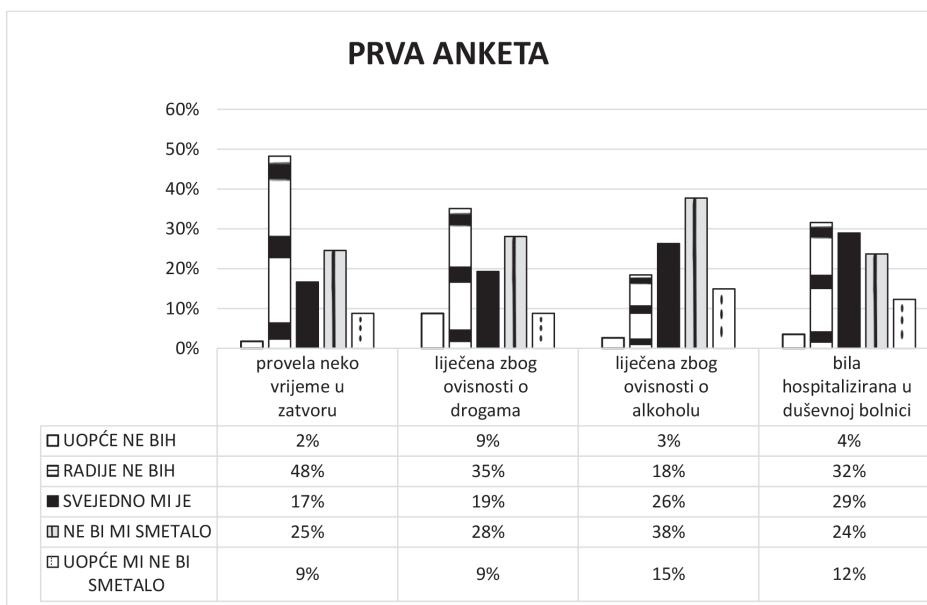
Vjerojatno je prvotna stigmatizacija posljedica društvene etike koja duševno oboljele osobe obilježava kao osobe nepredvidivog postupanja te u potpunosti nepovjerljivih osoba. Više nego uočljiva promjena, također je najvjerojatnije posljedica neposrednoga kontakta ispitanika s duševno oboljelim osobama, kojima je stav o duševnoj smetnji, kao smetnji koja ne znači potpunu i kontinuiranu voljnu i intelektualnu neefikasnost, postao bliži. U odnosu na bivše narkomane i zatvorenike vidljivo je blago popuštanje o odnosu na tu kategoriju osoba, ali kvantitativno, ne kao i u odnosu na osobe s duševnim smetnjama, što je vidljivo u drugoj anketi, s obzirom na to da su prema bivšim zatvorenicima stajališta podijeljena.

2.5. Prijateljski odnosi

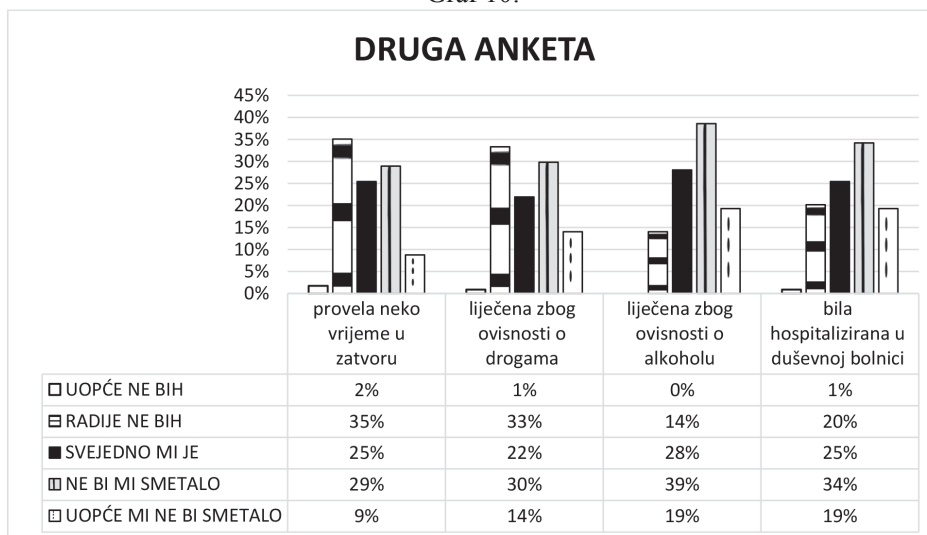
Odnos spram stigmatiziranih osoba u društvu može se pratiti i u području kompleksnije emocionalne povezanosti, ponajprije prijateljskih odnosa. U tu svrhu ispitanicima je postavljeno anketno pitanje sa širom gradacijom odgovora koji se kreću od uopće ne bih, pa do ne bi mi smetalo.

Biste li sklopili prijateljstvo s osobom koja je:

Graf 9.

Graf 10.

U ovom području najstigmatiziranije su ipak osobe liječene zbog ovisnosti o drogama s kojima 9 % ispitanika uopće ne bi sklopilo prijateljstvo, čak 35 % radije ne bi sklopilo prijateljstvo, dok se 19 % ispitanika izjasnilo da im je svejedno. Osim osoba koje su liječene zbog ovisnosti o drogama, visoka netolerantnost u području prijateljskih odnosa javlja se i spram osoba koje su provele neko vrijeme u zatvoru. Čak 48 % ispitanika radije ne bi stupale u takve prijateljske odnose kao i s osobama koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici. S posljednjima prijateljski odnos u potpunosti odbija izgraditi 4 % ispitanika, dok 32 % radije ne bi, a 29 % ispitanika se izjasnilo da im je svejedno, 24 % se izjasnilo da im ne bi smetalo, a tek 12 % da im uopće ne bi smetalo.

U drugoj je anketi ponovo vidljiva liberalizacija u stavu, s obzirom na to da je kategoričko odbijanje sklapanja prijateljstva s osobama koje su bile hospitalizirane u duševnim bolnicama smanjeno na svega 1 % ispitanika, a čak 34 % njih ne bi smetalo sklapanje takvog prijateljstva, odnosno 19 % ispitanika uopće ne bi smetalo. Međutim, velika razlika nije uočljiva u stavovima studenata koji su se izjasnili da im je svejedno sklopiti prijateljstvo. U prvoj anketi takav stav je imalo 29 %, u drugoj 25 % ispitanika.

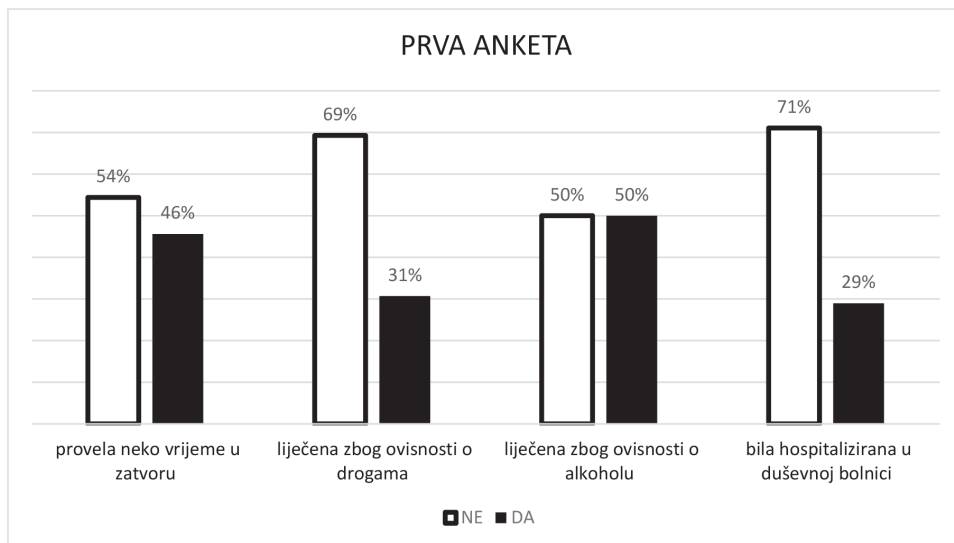
U ovom je pitanju uočljiva smanjena stigmatizacija u odnosu na osobe s duševnim smetnjama, ali manja nego u prethodnim postavljenim pitanjima. Kao razlog može se navesti priroda samoga pitanja koja uključuje veći stupanj emocionalne povezanosti s takvom osobom, nego što je to kod pitanja podstanarstva ili zapošljavanja koja ipak uključuje veću objektivnost u međuljudskim odnosima. Povećava se i područje emocionalne susretljivosti s drugim osobama i javlja se izraženija subjektivnost u odabiru kod studenata. Kao i u prošlim pitanjima otvara se mogućnost izbora studentima, ali ovaj je put riječ o izraženijem naglasku na emocionalnoj povezanosti s ponuđenim izborom. Stigmatizacija ipak postoji. Rijetko da će se u društvu upoznati osoba koja će otvoreno govoriti o svojim psihičkim problemima, ma kako oni teški bili. I dalje se takva informacija drži kao tabu tema, te se povjerava samo najbližim osobama u koje se već ima povjerenja, a na sam spomen psihičke bolesti označuje se neka osoba kao „luda“, koju treba izbjegavati. Stoga, ne čudi postojanje stigme u odnosu na postavljeno pitanje koja je potvrđena ovom anketom. Trebala bi se razviti svijest da je psihička bolest ponajprije bolest mozga koja se treba liječiti i o kojoj se treba javno govoriti, bilo da je riječ o javnim tribinama, s većim ili manjim brojem ljudi, pa čak i putem masovnih medija čija uspješnost ovisi o odazivu bivšeg ili postojećeg psihičkog bolesnika, a čiji je odaziv, pak, s druge strane ponovno uvjetovan strahom od stigme.

2.6. Ozbiljna ljubavna veza

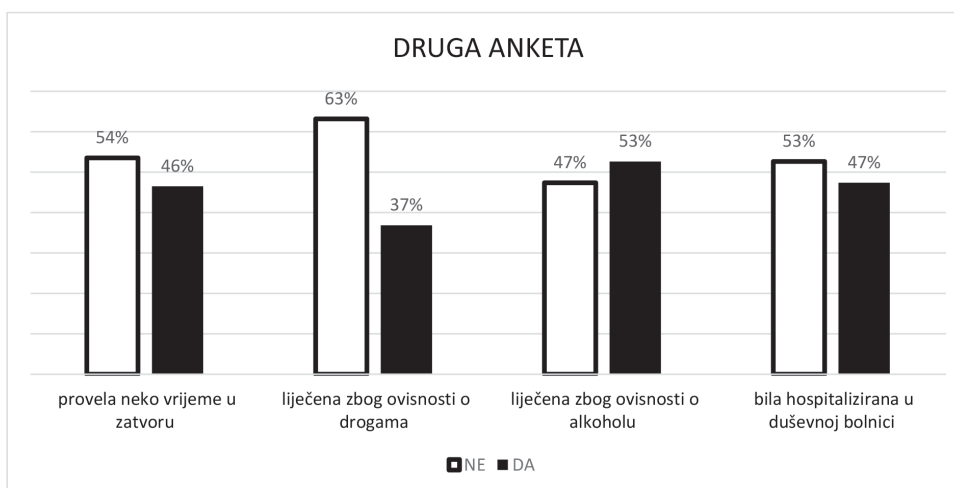
Još izraženija subjektivnost u izboru javlja se u sljedećem pitanju koje se odnosi na upuštanje studenata u ozbiljnu vezu s navedenim skupinama stigmatiziranih osoba.

Biste li se upustili u ozbiljnu vezu s osobom do koje Vam je stalo uz saznanje da je riječ o osobi koja je:

Graf 11.

Graf 12.

U području ovakve emocionalne povezanosti najstigmatiziranije su osobe koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici s kojima se 71 % ispitanika ne bi upustilo u emocionalni odnos, te bivši ovisnici o drogama s kojima 69 % ispitanika ne bi razvilo takav emocionalni odnos. Stigmatizacija na ovom području prema svim ispitivanim skupinama najjača je upravo jer je riječ o bliskim emocionalnim odnosima. Tako visoku stigmatiziranost može se pripisati generiranju osjećaja straha, nepovjerenja, određene nesigurnosti prema istima, gubitak vjere u stabilnost takve veze i sl.

Ono što je posebno zanimljivo, promjena je u stavovima u drugoj anketi.

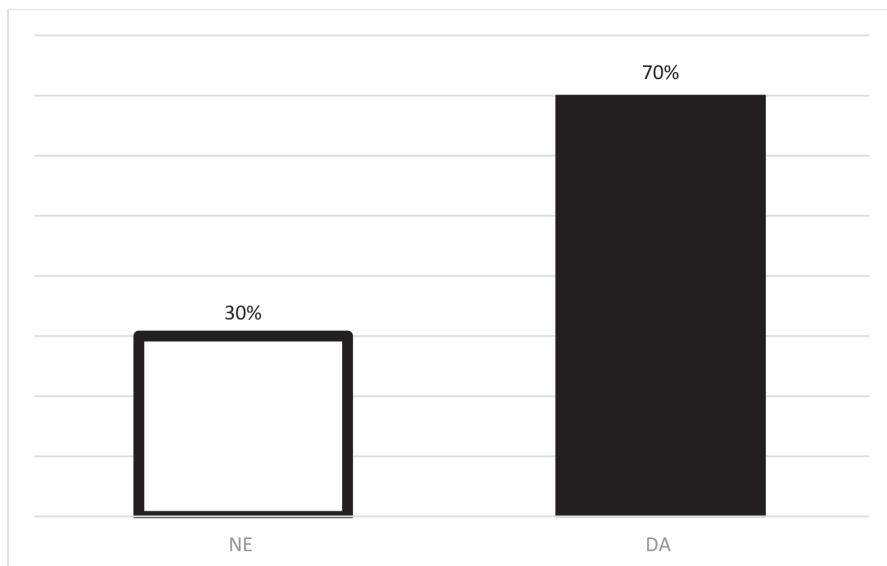
Utvrđena je promjena od 18 % kada je riječ o osobama koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici, ali i dalje postoji prevladavajući negativni odnos prema toj skupini. Ona je moguća posljedica prihvaćanja stava o mogućnosti kontroliranja same duševne bolesti, ali i spoznaje da su i duševne bolesti izlječive. Pitanje je postavljeno u odnosu na osobe koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici te na osobe koje poznajemo i do kojih nam je stalo.

2.7. Promjena stavova ispitanika

Radi utvrđivanja općih promjena stavova spram osoba s duševnim smetnjama, ispitanicima je postavljeno uopćeno anketno pitanje.

Nakon ispunjavanja prve ankete je li se promijenio Vaš stav o osobama koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici?

Graf 13.

Ovako visok stupanj u promjeni stava ispitanika spram osoba koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici pokazuje da je zamjetna liberalizacija nastala nakon stjecanja elementarnog znanja u ovom području potvrđujući, teoriju da se izvor stigme kao najsnažnije neformalne kazne društva treba potražiti u neznanju društvene mase.

3. RASPRAVA

Nužno je napomenuti kako relevantnu skupinu ispitanika čini kvantitativno i statusno ograničena kategorija osoba. Konkretno, radi se isključivo o redovitim studentima Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, koji su u okviru svojega obrazovnog programa po svom vlastitom izboru sudjelovali u kolegiju *Forenzička psihopatologija*. Unutar njega su stekli znanja o zakonskoj regulativi u postupanju prema osobama s duševnim smetnjama, štoviše i elementarna znanja o duševnim bolestima, hospitaliziranim osobama uključujući i neposredan kontakt tijekom posjeta u psihijatrijske bolnice (KBC Rijeka i Psihijatrijska bolnica Rab). Glavni razlog izbora ove kategorije ispitanika ponajprije je određen imajući u vidu svrhu utvrđivanja promjene stavova i mišljenja ispitanika, prije i nakon sudjelovanja u ranije spomenutom kolegiju, koji je kao takav i određeni socijalni eksperiment. Anketna pitanja vezana su uz različite društvene odnose od puke interakcije kao posljedice objektivnih situacija (npr. susjedski odnosi), osnovne svakodnevne komunikacije, ali i snažnije emocionalne povezanosti (emocionalna/romantična veza). Kao ispitivane skupine uzete su u obzir upravo one, koje se tradicionalno u društvu javljaju kao stigmatizirane odnosno opterećene predrasudama. Radi se o onim skupinama spram kojih kod ispitanika postoji određeni stupanj neprihvaćenosti koji proizlazi iz njihove same društvene integracije. Pri izboru kategorija društveno stigmatiziranih osoba uključenih u anketu, vodilo se računa o mogućnosti da se zorno analizira omjer stigmatizacije između spomenutih skupina spram osoba s duševnim smetnjama. Također, poseban naglasak treba staviti na činjenicu da su ispitanici studenti Pravnog fakulteta čiji će sastavni dio zanimanja biti i odlučivanje o pravima osoba s duševnim smetnjama. Upravo se u anketnim pitanjima kao najstigmatiziranija skupina javljaju bivši zatvorenici i narkomani uz osobe hospitalizirane u duševnim bolnicama. Međutim, najveći naglasak i pozornost koji se u analizi ovoga rada uzima u obzir, a to i jest svrha cijeloga projekta, je činjenica da je razvidna promjena u odnosu i stupnju stigme prema anketiranim kategorijama osoba, posebice osoba s duševnim smetnjama. Stoga, ovaj rad sadrži kvantitativnu predodžbu promjene u mišljenju ispitanika, te rezultati istraživanja nisu zanemarivi. Studenti pokazuju drukčija stajališta prema osobama koje su bile hospitalizirane u duševnim bolnicama nakon provedene druge ankete, negoli prema drugim skupinama, najprije bivšim narkomanima.

Ranije spomenuta promjena u stajalištima potvrđuje teoriju kako je stigma kao najteža neformalna sankcija društva posljedica svojevrsnoga neznanja i neinformiranosti. Stigmom se može definirati i kao: „produkt neznanja, straha, predrasuda i malograđanštine. Moglo bi se reći da postoji direktna povezanost između stupnja straha i neznanja s jačinom stigmatizacije.“¹¹ I predrasuda je po svojoj definiciji sud koji je dan unaprijed; znači bez ispitivanja ili pokušaja razumijevanja, a kao takva predstavlja „prvu stabilnu točku u procesu kojim se dolazi do konkretne akcije zasnovane na nekoj zadanoj i nekritički usvojenoj „etiketi“.“¹² Neznanje i

11 Elgie, R., Stigma i duševna bolest u Europi: Konferencija s međunarodnim sudjelovanjem „Stigma i aktivnosti za sigurnost u liječenju i rehabilitaciju duševnog bolesnika“, Zbornik radova, Popovača, 2008., str. 30.

12 Matić, R., Struktura predrasuda i stigmatizacija, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci,

neshvaćenost, pa i određena nespремnost razumijevanju stigmatiziranih osoba prenose se s generacije na generaciju u okviru strukturiranih normi koje vladaju društvom, postajući prihvaćenim obrascima kojima se takve osobe definiraju. „Iz beskonačnosti karakteristika određene situacije akter izabire neke od njih, te od njih, povezujući ih u nekakav smisleni oblik, sačinjava svojevrstan obrazac. On kasnije služi kao referentna točka prema kojoj se procjenjuje i izabire pristup svakoj budućoj sličnoj situaciji.“¹³ No, iz provedenog je istraživanja vidljivo je da najbolji način za ublažavanje predrasuda prema određenoj skupini društva informiranje i proširivanje znanja svakog pojedinca, čime se njezin osjećaj straha smanjuje, a samim time smanjuje se i jačina stigme. To je važno zbog promjena u stavovima, kao „stečene tendencije da se reagira bilo pozitivno bilo negativno prema osobama, objektima ili situacijama izvan nas“¹⁴. Do te promjene čovjek dolazi usvajanjem shvaćanja kao „prihvatanje ili odbacivanje neke pretpostavke ili tvrdnje. Za razliku od stava koji je često apriorističan, shvaćanje je uvijek naknadan rezultat ovakvih ili onakvih razmišljanja.“¹⁵ Upravo usvajanjem novih znanja, neposrednim uvidom u konkretnu situaciju, u ovom radu, dolazi do promjena u razmišljanjima ljudi, čak i prema najstigmatiziranim skupinama društva, njihova većeg prihvaćanja te čak i suosjećanja iz razloga potencijalnog stupanja u njihovu ulogu.

Svakako da stigmatizaciju osoba s duševnim smetnjama treba tražiti u široj društvenoj paradigmi. Osim samih stavova kao socijalno posredovane svijesti svakog pojedinca u društvu, nikako se ne smije apstrahirati niti uloga društva u stigmatizaciji duševnih bolesnika. „Nažalost, mediji koji snažno utječu na stavove često podržavaju i učvršćuju stereotipnu i stigmatizirajuću predodžbu o oboljelima od psihičkog poremećaja. Najčešće je riječ o senzacionalističkom pristupu kada se jedna incidentna situacija generalizira na sve oboljele.“¹⁶ Mediji i društvo općenito su skloni osobe s duševnim smetnjama promatrati kao nasilne, ponajprije opasne osobe. Osobe s duševnim smetnjama društvo najčešće etiketira, pa ih s tim u vezi okolina i doživljava kao opasne, u potpunosti nesposobne za samostalan život, donošenje odluka relevantnih za njih same, neizlječive, a dosta često kao one koji sami nose krivicu za svoju bolest. „Kada se govori o neprilagođenosti nekih pojedinaca, ili čak čitavih socijalnih grupa, redovito se „automatski“ pretpostavlja da je za tu neprilagođenost kriv taj pojedinac, odnosno ta socijalna grupa, a nikad se ne dopušta mogućnost da je kriva šira društvena zajednica, odnosno pojedine njezine norme ili institucije.“¹⁷ Spomenuta shvaćanja izgrađuju se na određenim elementima duševnih bolesti, npr. smanjenoj mogućnosti komunikacije ili percepcije u pojedinim situacijama, koje se kao takve generaliziraju na gotovo cjelokupnu kategoriju osoba s duševnim smetnjama pritom ne uzimajući u obzir ni intenzitet niti kontroliranje istih pojava, a također niti prirodu same bolesti koja svoje posljedice može imati i u nedovoljnom duševnom

vol. 24., br. 2., 2003., str. 844.

13 Ibid., str. 845.

14 Zvonarević, M., *Socijalna psihologija*, 5. promijenjeno izd., Školska knjiga, Zagreb, 1989., str. 124.

15 Loc. cit.

16 Štrkalj-Ivezić, S., *Život bez stigme psihičke bolesti*, Medicinska naklada, Zagreb, 2016., str.13.

17 Zvonarević, M., op. cit., str. 165.

razvitku (za što neka osoba „nije kriva“, takva se rodila). U društvu općenito, pa i u prvotnim stavovima ispitanika u ovom radu izostaje shvaćanje duševne bolesti kao pojave koja je jednaka drugim zdravstvenim oboljenjima. Upravo takva shvaćanja koja su duboko ukorijenjena dovode do negativnih reperkusija u vođenju „normalnog života“ duševno oboljele osobe. „Percepcija oboljelih povezana je s odbacivanjem ovih osoba i željom da se napravi socijalna distanca“.¹⁸ Takva shvaćanja onemogućuju prije svega osobama koje su bile hospitalizirane u duševnoj bolnici da se ponovno u potpunosti integriraju u društvo. „Suočavanje s diskriminacijom kod stigmatizirane osobe često dovodi do pada samopouzdanja i samopoštovanja. Kao posljedica toga takva osoba može se povući u sebe i svojevrijedno izolirati od društva.“¹⁹ U društvu kao cjelini u svakom slučaju nedostaje empatije i socijalne osjetljivosti, osobito kada je riječ o osobama s duševnim smetnjama koje su najranjivija, a ujedno i jedna od najstigmatiziranijih društvenih skupina.

Posebno je zabrinjavajući podatak, visoka stigmatiziranost osoba s duševnim smetnjama u odgovorima studenata u prvoj anketi. Posebice, iz razloga, kako je već navedeno, da će neki od njih, u okviru pravničkog zanimanja, morati odlučivati o pravima i obvezama takvih osoba. Današnje pozitivno zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj koje regulira ovo područje, pritom posebno imajući u vidu Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN 76/11) u potpunosti je usklađeno s konvencijskim pravom, ponajprije Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda²⁰, te kao takvo propisuje antistigmatizirajuće djelovanje. No bez obzira na zakonsku regulativu, kod pravničke populacije bitno je utjecati na prevladavanje subjektivnosti. „Naime, naši su dojmovi ponekad pogrešni zbog mentalnih prečaca kojima se služimo pri donošenju socijalne prosudbe.“²¹ Taj spomenuti mentalni prečac zapravo je subjektivnost, koja bitno djeluje na svaku individuu, pritom prevladavajući svaku postojeću objektivnost. „Takva pojava u teoriji poznata pod nazivom, sustav transfera i kontratransfera“²² gotovo uvijek i to uvelike utječe na donošenje odluka. „U bihevioralno-znanstvenom istraživanju čovjeka po čovjeku on je istodobno objekt i promatrač. Ako je dakle, promatrač istodobno objekt promatranja, to može izazvati strah i zbog toga obrambene kontratransferne reakcije koje ponovno iskrivljavaju opažanje i tumačenje podataka i izazivaju kontratransferne otpore.“²³ Upravo taj strah koji izaziva kontratransferne reakcije svoju osnovu pronalazi u stigmom motiviranoj subjektivnosti, zbog čega je još jedan razlog zbog kojeg se treba utjecati na reduciranje stupnja stigmatizacije. „U području analize društveno neprihvatljivih ponašanja nije rijedak svojevrsni „kriminološki populizam“ – prepoznavanje određenog kriminološkog problema na vrlo lapidarnoj razini s ciljem „ujednačavanja“ s drugim

18 Ivezić, S., *Stigma psihičke bolesti*, Medix, vol. 12., br. 64., 2006., str. 108-110., dostupno na: <http://www.psihijatrija.com/psihijatrija/STIGMA.htm> (13. lipnja 2017.), str. 109.

19 Štrkalj-Ivezić, S., op. cit., str. 18.

20 Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine MU, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

21 Aronson, E., Wilson, D T. Akert, M.R., *Socijalna psihologija*, Zagreb, 2005., str. 134.

22 Žarković Palijan, T., Kovačević, D., *Iz forenzičke psihijatrije 2*, Ogranak Matice hrvatske, Neuropsihijatrijska bolnica „Dr. Ivan Barbot“ Popovača, 2007., str. 445.

23 Goreta, M., *Kontratransfer u forenzičkoj psihijatriji*, Zagreb, 2017., str. 16.

demokratskim društvima. Tomu pridonosi rastuća globalizacija i brza dostupnost informacija iz cijelog svijeta. Nerijetko nam mediji nameću „modu“ određenog socijalnog problema.²⁴ Borba protiv stigmatizacije treba se voditi provođenjem podizanja razine svijesti o stigmatiziranim skupinama društva. Da je to i najbolji antistigma program pokazuju i rezultati ovog istraživanja. Naime, ispitanici su u drugoj anketi pokazali puno pozitivniji i liberalniji stav prema osobama s duševnim smetnjama.²⁵ Drugim riječima, nakon bolje informiranosti, stjecanja određenog relevantnog znanja te neposrednim kontaktom, u znatnijoj su mjeri promijenili svoje stavove, reducirali predrasude i izrazili veći stupanj prihvaćanja bivših psihijatrijskih pacijenata.²⁶

Do provođenja konkretnih mjera u osvješćivanju javnosti, važnu ulogu u funkciji zaštite osoba s duševnim smetnjama ima čuvanje tajnosti podataka svih osoba koje postupaju prema osobama hospitaliziranim u duševnim bolnicama. Međutim, to nije trajno rješenje, već se ono nalazi u poticanju članova društva da aktivno svjedoče svoje istine na temelju kojih se otvaraju mogućnosti većeg znanja i spoznaja, a najvažnije potiče sprječavanje zloropotreba psihijatrije koja, kao i zatvorska kazna, predstavlja oblik ograničavanja ljudske slobode i kretanja.

4. ZAKLJUČAK

Stigmatizacija je, neovisno o kojoj se skupini društva radi, iznimno negativna pojava. Osobe koje su u društvu stigmatizirane nalaze se u teškoj, za njih bezizlaznoj situaciji, a izražena je u društvenom neprihvatanju, introvertiranosti pojedinca, nespремnosti na aktivno sudjelovanje u društvu i sl. Kada bi osobe s duševnim smetnjama bile društveno integriranije, bile bi u poziciji da društvu aktivno doprinose. Naime, iako se takve osobe tradicionalno smatraju „drukčije“, svaka od njih je individua za sebe, koja posjeduje kvalitete i vrline koje su društvu kao cjelini potrebne. Najbolji način da bi se u društvu takvo shvaćanje u potpunosti afirmiralo i javnost osvijestila jest izjašnjavanje i aktivno progovaranje osoba s duševnim smetnjama, na temelju kojih se otvaraju mogućnosti većeg znanja i spoznaja. No, smatramo da društvo kao cjelina nije doseglo potreban spoznajni stupanj razvoja da bi takva shvaćanja razumjelo, a na koncu i prihvatilo. Upravo zbog toga važnu ulogu u funkciji zaštite osoba s duševnim smetnjama ima čuvanje tajnosti podataka svih osoba koje postupaju prema osobama

24 Kovčo-Vukadin, I., *Stigmatizacija počinitelja seksualnih delikata*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 24., br. 2., 2003., str. 820.

25 „Zanimljivi su i ohrabrujući rezultati istraživanja u Velikoj Britaniji nakon provođenja programa „Vrijeme je za promjenu“, koje je obuhvatilo edukaciju o psihičkoj bolesti i omogućilo kontakte s oboljelima u kojem su sudjelovali predstavnici javnosti, poslodavaca, studenata medicine i pacijenata. U ovom istraživanju oboljeli od psihičke bolesti izrazili su da doživljavaju da ih javnost manje diskriminira, određen broj poslodavaca izražavao je spremnost zapošljavanja osoba s psihičkom bolesti, a studenti medicine nakon prvog mjerenja stavova pokazali su pozitivne promjene, no kod ponovljenog mjerenja ove su se promjene izgubile. Korisnici službi za mentalno zdravlje izjavili su da doživljavaju diskriminaciju od osoblja.“ Štrkalj-Ivezić (Štrkalj-Ivezić, S.: op. cit., str. 12.).

26 Više o istraživanju i pokretu „Vrijeme za promjenu“ na mrežnoj stranici: <https://www.time-to-change.org.uk/> (20. lipnja 2017.).

hospitaliziranim u duševnim bolnicama. Nije na odmet, spomenuti i povijesni kontekst, s obzirom na to da je u raznim povijesnim razdobljima, uočljivo postojanje tendencija u društvu koje su išle za tim da se stigmatizirane osobe od društva isključi, smatrajući ih svojevrsnim teretom i opasnošću. Danas se mogu uočiti pozitivni primjeri u društvu i brojne mjere osvješćivanja stanovništva. Na različitim razinama društva provode se brojni projekti, znanstveni skupovi, širenje informacija putem medija koje sve zajedno povezuje isti i jedinstveni cilj: povećanje stupnja tolerancije prema stigmatiziranim skupinama društva. Time dolazi do antistigmatizirajućih pokreta kojima se takve kategorije osoba stavljaju u bolji položaj. Takve mjere pokazuju efektivnost i mogućnost njihove provedbe u svim sferama u društvu. Upravo tomu u prilog idu i rezultati ovoga znanstvenog istraživanja. Društvo mora kao imperativ prihvatiti borbu protiv stigmatizacije, raditi na razbijanju predrasuda, razviti veći stupanj empatije i senzibilnosti prema najranjivijim skupinama društva. Odnosom prema najranjivijim skupinama društva uočava se njegova demokratičnost. Postojeće društvo treba i dalje raditi na izgradnji i učvršćivanju temelja načela ravnopravnosti i jednakosti za buduće generacije. Njihovom pukom proklamacijom u međunarodnim ugovorima i ustavima demokratskih država ne postiže se nikakav cilj, sve do stvarne akcije. A takva akcija treba se provoditi još u razdoblju rane socijalizacije novih članova društva. Svaki pojedinac je za sebe poseban, a neki su posebniji od drugih. Samo prihvaćanjem jedni drugih kao ravnopravnih članova društva moguće je daljnji razvoj i blagostanje.

LITERATURA

1. Aronson, Elliot, Wilson, Timothy D., Akert, Robin M., *Socijalna psihologija*, Mate, Zagreb, 2005.
2. Elgie, Rodney, *Stigma i duševna bolest u Europi: Konferencija s međunarodnim sudjelovanjem „Stigma i aktivnosti za sigurnost u liječenju i rehabilitaciju duševnog bolesnika“*, Zbornik radova, Udruga za unapređenje duševnog zdravlja i kvalitete života duševnog bolesnika i njegove obitelji »Sretna obitelj«, Popovača, 2008.
3. *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Narodne novine MU, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.
4. Giddens, Anthony, *Sociologija*, 4. englesko izd., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007.
5. Goreta, Miroslav, *Kontrtransfer u forenzičkoj psihijatriji*, Naklada Slap, Zagreb, 2017.
6. Grozdanić, Velinka (ur.), *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama: s provedbenim propisima, primjerima sudskih odluka, međunarodnim dokumentima i presudama Europskog suda za ljudska prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015.
7. Grozdanić, Velinka, Karlavaris-Bremer, Ute, *Stigmatizacija osoba devijantnog ponašanja: istraživanje stavova studenata*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol.24., br. 2., 2003., str. 753-769.
8. Haralambos, Michael, Holborn, Martin, *Sociologija: teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
9. Ivezić, Slađana, *Stigma psihičke bolesti*, Medix, vol. 12., br. 64., 2006., str. 108.-110. dostupno na: <http://www.psihijatrija.com/psihijatrija/STIGMA.htm> (20. lipnja 2017.)
10. Kovčo-Vukadin, Irma, *Stigmatizacija počinitelja seksualnih delikata*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol.24., br. 2., 2003., str. 819-840.
11. Kozarić-Kovačić, Dragica, Grubišić-Ilić, Mirjana, Grozdanić, Velinka, *Forenzička psihijatrija*, 2. izmijenjeno i dopunjeno izd., Medicinska naklada, Zagreb, 2005.

12. Majdak, Marijana, Kamenov, Željka, Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih počinitelja kaznenih djela, *Kriminologija i socijalna integracija*, vol. 17, br. 1., 2009, str. 1-96.
13. Matić, Renato, Struktura predrasuda i stigmatizacija, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 24., br. 2., 2003., str. 843-856.
14. Štrkalj-Ivezić, Sladana, *Život bez stigme psihičke bolesti*, Medicinska naklada, Zagreb 2016.
15. Zvonarević, Mladen, *Socijalna psihologija*, 5. promijenjeno izd., Školska knjiga, Zagreb, 1989.
16. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, *Narodne novine*, br. 76/11.
17. Žarković Palijan, Tija, Kovačević, Dražen, *Iz forenzičke psihijatrije 2*, Ogranak Matice hrvatske, Neuropsihijatrijska bolnica „Dr. Ivan Barbot“, Popovača, 2007.

Luka Miletić*

Filip Sokolić**

Summary

STIGMATIZATION OF PEOPLE WITH MENTAL ILLNESS - ANALYSIS OF STUDENT ATTITUDES

The paper examines the attitudes of students from the Faculty of Law, University of Rijeka, which were obtained by anonymous questionnaire. Level of stigmatization is determined for different deviant groups of society (former drug addicts, former alcoholics, former prisoners, people with mental disorders) through a total of 77 questions. The paper analyses the results obtained through two surveys.

The first survey that represents the *a priori* of students' attitudes toward the stigmatized groups of society, and the second one was conducted after a sort of social experiment, i.e. the acquisition of elementary knowledge about the traditionally stigmatized groups of society within the course of *Forensic Psychopathology*. The surveys were carried out to determine the changes in attitudes of respondents towards the stigmatized groups of society. Relevant sample consists of 114 students, which number consists only of students who participated in first survey as well as in second, during the course. The survey has been continuously conducted from academic year 2007/2008 to 2015/2016.

Questions are focused on different life circumstances or situations in which the respondents usually encounter stigmatized categories of society, from biased interactive situations through professional relationships to emotional relationships. The highest degree of stigmatization was shown towards persons with mental disorders, ex inmates and drug addicts. A clear liberalization of attitudes towards the mentioned categories was noticed when the responses obtained in the second survey were analysed. For this very reason, there is a need to break the prejudice fully, in order to liberalize and sensitize relations to the traditionally stigmatized categories of society, primarily to raise the level of tolerance needed in the acceptance of "different ones" in society.

Keywords: *stigmatization, deviation, persons with mental disorders, student attitudes research.*

* Luka Miletić, Student, Faculty of Law, University of Rijeka; luka.miletic29@gmail.com

** Filip Sokolić, Student, Faculty of Law, University of Rijeka; filip.sokolic@gmail.com

Zusammenfassung

STIGMATISIERUNG VON MENSCHEN MIT SEELISCHEN STÖRUNGEN - FORSCHUNG ÜBER HALTUNGEN VON STUDIERENDEN DER RECHTSWISSENSCHAFTLICHEN FAKULTÄT IN RIJEKA

In dieser Arbeit werden die Haltungen von Studierenden der rechtswissenschaftlichen Fakultät in Rijeka untersucht, die durch eine anonyme Umfrage erhalten wurden. Durch insgesamt 77 Fragen wird der Grad der Stigmatisierung von verschiedenen abweichenden Gesellschaftsgruppen (ehemalige Drogenabhängige, Ex-Alkoholiker, ehemalige Straftäter, Menschen mit seelischen Störungen usw.) festgestellt.

Diese Arbeit untersucht die Ergebnisse aus zwei Umfragen. Während die erste Umfrage *a priori* Haltungen von Studierenden über stigmatisierte Gesellschaftsgruppen darstellt, wurde die zweite Umfrage nach einer Art Sozialexperiment durchgeführt, beziehungsweise nach dem Erwerb der Grundkenntnisse über die traditionell stigmatisierten Gesellschaftsgruppen im Rahmen der Lehrveranstaltung *Forensische Psychopathologie*. Diese Umfragen wurden zweckmäßig durchgeführt, um die Haltungsänderungen der Befragten gegenüber den stigmatisierten Gesellschaftsgruppen festzustellen. Die relevante Stichprobe umfasst 114 Studierende der rechtswissenschaftlichen Fakultät in Rijeka. Die Umfrage wurde kontinuierlich seit dem akademischen Jahr 2007/2008 bis zum akademischen Jahr 2015/2016 durchgeführt.

Die Fragen beziehen sich auf unterschiedliche Lebensumstände und Situationen, in denen die Befragten den stigmatisierten Gesellschaftsgruppen am häufigsten begegnen, von den objektiv interaktiven Situationen bis zu professionellen und emotionalen Beziehungen. Die Ergebnisse zeigten, dass die Befragten die meisten Vorurteile gegenüber den Menschen mit seelischen Störungen, ehemaligen Häftlingen und Drogenabhängigen haben. Ebenfalls weist die Analyse der Antworten aus der zweiten Umfrage auf liberalisierte Haltungen über die vorher genannten Gesellschaftsgruppen hin. Gerade aus diesem Grund ist es erforderlich, die Vorurteile so weit wie möglich brechen, um die Haltungen gegenüber den traditionell stigmatisierten Gesellschaftsgruppen zu liberalisieren und sensibilisieren, vor allem mit dem Ziel, das Niveau der Toleranz und des Akzeptierens der „Anderen“ in der Gesellschaft, zu erhöhen.

Schlüsselwörter: *Haltungen von Studierenden, Stigmatisierung, Devianz, Personen mit seelischen Störungen.*

Riassunto

LA STIMMATIZZAZIONE DELLE PERSONE CON DISTURBI MENTALI - INDAGINE SULLE POSIZIONI DEGLI STUDENTI DELLA FACOLTÀ DI GIURISPRUDENZA DI RIJEKA

Nel lavoro si esaminano le opinioni degli studenti della Facoltà di Giurisprudenza di Rijeka raccolte in forma anonima mediante compilazione di un questionario. Attraverso 77 quesiti si rileva il livello di stigmatizzazione nei confronti di diversi gruppi sociali stigmatizzati (*ex-tossicodipendenti*, *ex-alcolisti*, *ex-detenuti*, persone con disturbi mentali). Nel lavoro si disaminano i risultati ottenuti mediante due questionari: il primo, che rappresenta le opinioni *a priori* degli studenti nei confronti dei gruppi sociali stigmatizzati; il secondo, che, invece, è stato condotto dopo un singolare esperimento sociale, ossia in seguito al conseguimento di conoscenze elementari circa i gruppi sociali stigmatizzati nell'ambito dell'insegnamento di Psicopatologia forense. Tali questionari sono stati condotti al fine di accertare le differenze nelle opinioni degli intervistati nei confronti dei gruppi sociali stigmatizzati. Il campione di intervistati consiste in 114 studenti della Facoltà di Giurisprudenza di Rijeka. Il questionario è stato ripetutamente condotto a partire dall'anno 2007/2008 e fino all'anno accademico 2015/2016. I quesiti sono indirizzati verso diverse circostanze della vita ossia verso situazioni nelle quali più frequentemente gli intervistati si trovano in contatto con i gruppi sociali stigmatizzati da situazioni interattive oggettive, attraverso connessioni professionali fino a relazioni affettive. Gli intervistati hanno dimostrato un maggiore livello di stigmatizzazione nei confronti delle persone con disturbi mentali, degli *ex-detenuti* e dei tossicodipendenti. Appare altresì evidente una grande liberalizzazione delle opinioni nei confronti delle menzionate categorie in occasione delle risposte ricevute nel secondo questionario. Proprio per questo motivo, è evidente la necessità di rompere quanto più possibile i pregiudizi al fine di liberalizzare e sensibilizzare i rapporti nei confronti delle categorie sociali tradizionalmente stigmatizzate e ciò principalmente con l'intento di elevare il livello di tolleranza al fine di accettare nella società i „diversi“.

Parole chiave: *opinioni degli studenti, stigmatizzazione, devianza, persone con disturbi mentali.*